

Краћи прилози

НОВООТКРИВЕНЕ СРЕДЊЕВЈЕКОВНЕ ФРЕСКЕ У СТОЛИВУ

Екипа Српске академије наука која је узела у задатак да у року од неколико година испита Боку Которску у свим областима науке, открила је дана 17. VII. 1951 г. у старој напуштеној католичкој цркви св. Василије у Столиву умјетничке фреске из XV вијека, за које се до тада није знало, јер су биле покривене кречом. Та црква, коју народ зове „свети Базилио“ и за коју се прича да су је градили Грци, налази се у шумици над приморском цестом, од које је удаљена око 10 минута хода. Дуга је изнутра пет метара, а широка три. Окренута је олтаром према истоку. Има апсиду. Улаз јој је према западу. Над улазом има мали романски прозор, као и на сјеверном зиду други прозор истог облика. Пред прочељем цркве је гроб са плочом од корчуланског камена на којој је био урезан натпис, данас нечитљив, а још се види као неки рељефни грб са двије руке: једна држи мач, а друга љиљан.

Читава је унутрашњост цркве исликана живописом. Фреске су подијељене у три зоне. У првој најнижој зони су слике светаца источне и западне цркве, и то на јужном зиду: св. Николе, св. Франа Асишког (у покрету), св. Петке и св. Недјеље са круном на глави, а на сјеверном зиду: св. Трипуна са градом Котором у наручју, над којим се вије зелена застава, св. Ђорђа, св. Димитрије, св. Теодора Тирона и св. Катарине Александриске. У другој, средњој, зони су композиције по Јеванђељу, и то на јужном зиду: Рођење Христово, Сретеније, Крштење у Јордану и Ускрснуће Лазарево, а на сјеверном: Силазак Христов у хад, Марије Мирноснице, Распеће на Голготи и Свечани улазак Христов у Јерусалим. Ове су слике природне величине. У трећој, највишој зони су медаљони анђела и лик Христов на пријестолу. У апсиди је велики лик Христов (Пантократоров) раширених руку са два научитеља источне цркве са стране, који држе у рукама књигу са грчким текстом, а под њим св. трпеза са чашом и хљебом и отворена обредна књига. Над апсидом се види благовјештење, тајна вечера, а над улазом смрт Богоро-

дице. Са стране улаза су два велика лика, и то с десне: св. Себастијана мученика, а с лијеве св. Михаила Арханђела.

Над споредним (зазиданим) улазом на јужном зиду израђен је у фресци средњевјековни италијански натпис лијепим готским словима, који још није прочитан, испод кога су три реда писана старосрпским језиком ћирилским словима. Ту се чита име досада непознатог умјетника у историји нашега сликарства Средњег вијека — Михаила из Дебра. До сада се могло прочитати ово: „Писах ја грешни зуграф Михаило из Дебра...“, а затим је забиљежена година ћирилским словима према библиском рачунању од створења свијета, коју је објаснио професор др Светозар Радојчић, члан Академијине екипе. То би било крајем 15 вијека. Настаје питање, да ли се ту ради о неком умјетнику из Дебра у Македонији или из Дабра у Херцеговини. Проф. Радојчић мисли, да је вјероватније да је живописац био из Дабра херцеговачког тим прије што су фреске карактера српско-приморског као у манастиру Прасквици у Паштровићима. Умјетнички квалитет фресака је осредњи. Колорит је свjež, а нарочито се истичу боје: црвена и зелена. Ликовима у првој, најнижој зони су ископане очи. Већи дио фресака је прилично сачуван, дочим је половина слика у трећој највишој, зони (на своду) уништена од влаге. Фреске још нијесу стручно очишћене, а један дио још није ни откривен, као што уопште читаво ово умјетничко дјело још није проучено. У дну слика је орнамента, карактеристична за XV вијек.

Ово откриће претставља важан прилог за проучавање наше средњевјековне умјетности. Према архивским подацима, ова црква се налази на некадашњем посједу чувене изумрле которске племићке обитељи Болица (Грбичић), а данас на имању столивске обитељи Филиповића. Ово необично сликање у стилу средњевјековних обичаја источне цркве у једној католичкој богомољи, са свецима источним и западним, затим грчке, латинске и старословенске сигнатуре крај глава светитеља, па италијански и старословенски натпис, јединствен су примјер у нашој иконографији Средњег вијека. А симбиоза Истока и Запада у раду једног нашег умјетника прије пет вјекова значајна је на терену Боке, гдје је одувјек владала вјерска трпељивост, и претставља нов доказ, да конфесионалне разлике нијесу биле препрека нашим умјетницима да наизмјенично раде у црквама једне и друге вјероисповјести. А саме фреске су доказ високог културног нивоа, на ком се налазио наш народ прије најезде Турака.

Објављујем у преводу, са италијанског оригинала, који се чува у Државном архиву у Задру, два једина до сада позната документа из XVIII в. који говоре о овој цркви.

На страни 33 „терминација“ генералног провидура за Далмацију Франа Гриманија од 9 августа 1754 г. стоји слиједеће:

„Ми Франо Гримани и т. д. Постоји на подручју Столива једна грчка црква под насловом св. Петке, у коју обичавају залазити људи тога обреда, који живе на Прчању. Али будући да је у трошном стању, јер нема врата, а без оградe је, која би штитила гробове око исте, ступио је пред нас капетан (начелник) општине Прчања Андрија Луковић, молећи за дозволу да смије опет поставити врата на истој цркви, обновити је, да буде достојна како доликује светим обредима, и саградити једну малу зидану ограду за заштиту гробова.

Пошто нам је горња молба претстављена, ауторитетом нашег положаја наређујемо, да поменутом капетану Прчања буде дозвољено да обнови у дужној пристojности поменуту грчку цркву, т. ј. да успостави врата, и сагради једну малу зидану ограду за гробље, тако да људи грчког обреда, који живе на Прчању, буду задовољени у својој вјерској и побожној жељи. Наређујемо и т. д.

Котор, 9 августа 1754

Франо Гримани, генерални провидур с. р.“

Ова „терминација“ била је опозвана и проглашена неважећом са „терминацијом“ од 9 јуна 1755, која у преводу гласи:

„Дато у Задру 9 јуна 1755.

Ми и т. д. Пошто смо прегледали писмо монсињора Кастели-а, бискупа которског од 27 прошлог маја, са приложеним документима, црпљеним из података од назад три стољећа, из којих се сазнаје да је црква или капела, која се налази на земљишту, званом „Бузатово“, на територији Прчања под насловом св. Базилија латинског обреда те да је бенефициј (надарбина), који овиси о оној Курији, сада у плодoуживању управитеља тога бенефиција пароха прчањског дон Петра Петкића, коме је далаче од стране исте Курије наређено, да приходе које црпи од тога бенефиција уложи у оправак поменуте цркве, и пошто је, досљедно томе, установљено, да та црква није никада била грчког обреда, нити се звала св. Петка, као што је погрешно доставио овој власти капетан Прчања, који је терминацијом од 9 прошлог августа добио дозволу да је оправи за упорабу и удобност Срба грчког обреда, који се налазе на истом подручју и пошто смо прегледали писмо од 27 реченога мјесеца капетана и судија поменуте општине прчањске у коме се предлаже, да се исправи неспоразум који је недужно настао у излагању којим се постигла горе поменута терминација, и пошто су они сами упознали истину, моле, да се подуму мјере за удовољење доказима Курије. Пошто је његова екселенција помно проучила списе и пошто је озбиљно узела у претрес читав предмет и околности које су наведене, наређује и јасно изјављује: да терминација од 9 августа 1754, која је објављена на основу неистините претставке

и према томе је „ipso facto“ неважећа, буде повучена и да се сматра таквом и поништеном као да није ни постојала и да се ова одлука има регистровати гдје треба, те да се оригинал достави монсињору бискупу которском, а копија капетану и судијама општине прчањске. Наређујемо и т. д.

(III књига списа генералног провидура за Далмацију Франа Гримани-а у Државном архиву у Задру).

Нико Луковић

НАМЈЕРАВАНО НАСЕЉАВАЊЕ ВОЈВОДЕ МАРКА МИЉАНОВА У БОСНИ

(Из аустроугарских повјерљивих архива)

У доба када је дошло до сукоба и свађе између књаза Николе и појединих истакнутих црногорских првака и војвода, због његовог аутократског става и себичности, намјеравао је и војвода Марко Миљанов да напусти Црну Гору и да се са породицом насели у Босни. Податке о томе налазимо у повјерљивим списима Заједничког министарства финансија у Бечу — Одјељење за Босну и Херцеговину и у президиалним актима Земаљске владе у Сарајеву, тзв. „Црном кабинету“.

У Босни су се као емигранти из Црне Горе већ до 1893 године налазили капетан Радоман и војвода Машо Врбица који је био смјештен у Бихаћу. Машо Врбица је особно водио кореспонденцију са заједничким министром финансија и одговорним министром за Босну и Херцеговину Венијамином Калајем. Он је Калају стављао предлоге у погледу пријема појединих емиграната и њиховог смјештаја. Он је те предлоге стављао према рангу и положају којег је неки емигрант имао. Како видимо, он је био у неку руку посредник између аустриских власти и емиграната, а у Бечу су, то се сигурно види из повјерљивих списа, држали до његовог мишљења.

Министар Калај је у погледу црногорских емиграната, ако се то тицало сукоба између њих и књаза Николе, показивао нарочити интерес. Он је по сваку цијену хтио да из тога за Аустрију вуче политички капитал. Смјештајући у Босни црногорске емигранте, дајући им земљу, звања и новчане помоћи, Аустрија је од њих тражила и противуслуге. Није била довољна само обична изјава лојалности, него је ваљало дати писмену обавезу поданичке вјерности и ако се затражи и каква непосреднија услуга, емигранту ју је било веома тешко одбити. Стога има доста ствари које поједине емигранте не показују нимало у повољном свијетлу, па би се то могло рећи и за самог Маша Врбицу, а да се о капетану Радоману и не говори.